

KREATIV FIKRLASH KONSEPSIYASI VA UNI ERTA YOSHDAN SHAKLLANTIRISH USULLARI

Abdulboriyeva Mexruza Anvar qizi

Namangan Davlat Universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada kreativ (ijodiy) fikrlashning nazariy asoslari, uning psixologik va pedagogik tamoyillari hamda erta yoshdagi bolalarda ushbu ko'nikmani shakllantirish zarurati yoritib beriladi. Kreativ fikrlash shaxsning mustaqil, noodatiy, yangi yondashuvlar orqali muammo yechimini topish qobiliyatidir. Maqolada ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkur salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan metodik yondashuvlar, o'yin texnologiyalari, ijodiy topshiriqlar va muhit omillarining o'rni ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari kreativ fikrlashni shakllantirishda o'qituvchi va tarbiyachining roli, ijtimoiy-psixologik sharoitlarning ta'siri, shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalarining ahamiyatini ochib beradi. Maqola ushbu yo'nalishda tadqiqot olib borayotgan mutaxassislar, pedagoglar va psixologlar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Kreativ fikrlash, ijodkorlik, maktabgacha ta'lim, tafakkur, psixologik rivojlanish, erta yosh, ta'lim texnologiyalari, ijodiy metodlar, bolalar psixologiyasi.

KIRISH

Bugungi globallashuv va tezkor o'zgarishlar davrida insoniyat oldida turgan dolzarb muammolarga noodatiy va samarali yechimlar topish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday murakkab muammolarni hal qilishda esa ijodkorlik, erkin fikrlash, yangicha qarash va innovatsion yondashuv asosiy vositaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, kreativ (ijodiy) fikrlash inson intellektual salohiyatining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, u jamiyat taraqqiyotida beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Kreativ fikrlash insonning mavjud tajribadan foydalanib, yangi g'oya, yechim yoki mahsulot yaratishga bo'lgan qobiliyatini ifodalaydi. Bu fikrlash turi har bir shaxsda tabiiy ravishda mavjud bo'lishi mumkin bo'lsa-da, uni ongli ravishda rivojlantirish va shakllantirish, ayniqsa erta yoshdan boshlab amalga oshirilgandagina, chuqur va barqaror ko'nikmaga aylanadi. Psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, inson hayotining dastlabki bosqichlari – ayniqsa maktabgacha yosh davri – kreativ tafakkurni shakllantirish uchun eng qulay, faol va pishiq davr hisoblanadi.

Biroq amaliyotda ko'pincha bolalarning erkin fikrlashi emas, balki tayyor andozalarga mos ravishda harakat qilishi, ijodiy yondashuvdan ko'ra an'anaviy

fikrlashga o'rgatilishi kuzatiladi. Bu esa keyinchalik shaxsning mustaqil fikrlay olmasligiga, noodatiy vaziyatlarda qaror qabul qilishda qiyinchilikka duch kelishiga olib keladi. Shu bois, ta'lim jarayonida bolalarda kreativ fikrlashni erta yoshdan boshlab shakllantirish, buning uchun pedagogik shart-sharoitlar yaratish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Mazkur ishda kreativ fikrlash tushunchasining nazariy asoslari, u bilan bog'liq psixologik-pedagogik yondashuvlar, shuningdek, uni erta yoshdagi bolalarda shakllantirish usullari, vositalari va pedagogik shart-sharoitlari chuqur o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – kreativ fikrlashning bolalar hayotidagi o'rni va uni rivojlantirish mexanizmlarini aniqlash orqali ta'lim tizimiga samarali yondashuvlarni taklif qilishdan iboratdir.

Kreativ fikrlash tushunchasi va uning zamonaviy ta'riflari

Bugungi kunda inson kapitalining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri — bu kreativ, ya'ni ijodiy fikrlash qobiliyatidir. Kreativ fikrlash shaxsning mavjud stereotiplardan chiqib, yangi, noodatiy, samarali g'oyalarni ilgari surish va ularni amalda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi. Ushbu fikr turining shakllanishi inson tafakkurining eng murakkab va rivojlangan bosqichlaridan biri bo'lib, u nafaqat ijtimoiy faollik, balki yangilik yaratuvchanlik, innovatsion yondashuv, tanqidiy mulohaza yuritish bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Kreativ fikrlash psixologiyada divergent fikrlash, ya'ni bir necha mumkin bo'lgan yechimlar ustida fikr yurita olish layoqati sifatida izohlanadi. Bu fikr turida bolaning hayoliy tasavvurlari, fantaziyasi, mustaqil qaror qabul qilishga bo'lgan intilishi, muammoga yangi ko'z bilan qaray olishi va estetik-didaktik sezuvchanligi rivojlanadi. Psixolog A. Guilford, J. Piaget, E. Torrenslar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasining kreativ salohiyati aynan erta bolalik davrida eng faol holatda bo'ladi.

Erta yoshdagi bolalarda kreativ fikrlashning shakllanishi

Maktabgacha yoshdagi davr — bolaning shaxs sifatida shakllanishida, fikrlash, his qilish, tasavvur qilish, nutq va ijodiy faollik rivojida muhim bosqich hisoblanadi. Ayni shu davrda bolaning o'yin orqali olamni idrok etishi, tajriba asosida yangi narsa yaratishga urinishlari, savol-javob faolligi va betakror yondashuvlari ularning ijodiy tafakkur asoslarini belgilaydi.

Bola uchun “nima uchun?”, “nima bo'ladi agar...?”, “qanday qilib?” kabi savollar — tafakkurining ijodiy darajada ishlayotganining belgisidir. Bu bosqichda tarbiyachilar, ota-onalar va atrof-muhitning o'rni nihoyatda katta. Aynan shu muhit kreativ fikrlashni rag'batlantirishi yoki aksincha, uni cheklashi mumkin.

Kreativ fikrlashni shakllantirish usullari

Erta yoshdagi bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda bir qancha samarali metod va texnikalar mavjud. Ularning ayrimlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. **Didaktik va ijodiy o'yinlar orqali**

O'yinlar — bolaning eng asosiy faoliyatidir. Fantaziya, rolda harakat qilish, qurish, o'zgartirish, o'z fikrini erkin ifoda etish — bularning barchasi kreativ tafakkurni rivojlantiradi. Masalan, “Agar men sehrgar bo'lsam...”, “Yangi hayvon ixtiro qil” kabi mashqlar bolalarda noodatiy fikrni uyg'otadi.

2. **Rasm chizish, haykaltaroshlik va tasviriy san'at bilan shug'ullanish**

Rang, shakl, tuzilma bilan ishlash orqali bolaning estetik didi va tasavvur doirasi kengayadi. U nimanidir tasvirlar orqali ifodalaydi, o'z g'oyasini “ko'rsatishga” urinadi. Bu esa ijodiy fikrlashning amaliy ko'rinishidir.

3. **Erkin hikoya to'qish va ertak yaratish**

Bolalarga ertak boshlanishini berib, uning davomiga o'z versiyasini o'ylab topish so'raladi. Bu ular tasavvurini, mantiqiy tafakkurini, muammo yechish qobiliyatini rivojlantiradi.

4. **“Mumkin emas!” qoidalarini vaqtincha chetlab o'tish**

Kreativ fikrlashga to'siq bo'ladigan asosiy omillardan biri — bu doimiy cheklovlar va qat'iy doiralar ichida harakat qilishdir. Ba'zida bolaning erkin fikr yuritishiga imkon berish, noodatiy fikrlari uchun uni tanqid qilmaslik juda muhim.

5. **“Mind Mapping” va “Brainstorming” kabi zamonaviy metodlardan foydalanish**

Garchi bu metodlar asosan katta yoshdagilar uchun qo'llansa-da, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun moslashtirilgan soddalashtirilgan shakllarida foydalanish mumkin. Bu usullar guruhda ishlash, g'oya almashish, bir-birini tinglash va qo'shimcha qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

6. **Kross-muloqot va multimediya vositalaridan foydalanish**

Texnologik vositalar yordamida (masalan, animatsiyalar, rasmlar, interaktiv savollar) kreativ yondashuvlarni uyg'otish mumkin. Raqamli vositalar orqali bolalar o'z g'oyalarini interaktiv tarzda aks ettiradi.

Pedagog va ota-onalarning roli

Erta yoshdagi bolalarda kreativ fikrlash shakllanishida pedagog va ota-onalarning o'rni muhim hisoblanadi. Tarbiyachi bolaning har bir noodatiy fikrini quvvatlashi, uni rag'batlantirishi, yo'naltirishi, ammo to'xtatmasligi lozim. Bolaning "noto'g'ri" javoblari ham aslida kreativ salohiyat belgisi bo'lishi mumkin. Ota-onalar esa uy sharoitida bolaga erkinlik berishi, turli materiallar bilan ishlash imkonini yaratishi, savollariga jiddiy yondashishi orqali uning fikr doirasini kengaytiradi.

Kreativ fikrlashni shakllantirishda uchraydigan qiyinchiliklar

Ba'zida ijodiy fikrlashni shakllantirishga turli omillar to'sqinlik qilishi mumkin. Masalan:

- Haddan ortiq nazorat va taqiqlar.
- Har bir javobni “to'g'ri” yoki “noto'g'ri” deb baholash.

- Bolaning savollariga jiddiy yondashmaslik.

- Faqat darsliklar bilan cheklanib qolish.

Shunday holatlarda bola o'zini erkin his qilmaydi va ijodiy fikrlashga qiziqishini yo'qotadi.

Kreativ fikrlashni erta shakllantirishning istiqbollari

Kreativ fikr yuritishga ega yosh avlodni tarbiyalash — bu nafaqat individual muvaffaqiyatning, balki butun jamiyat taraqqiyotining kafolatidir. Innovatsion iqtisodiyot, fan, texnika, san'at, madaniyat — barchasi ijodiy tafakkurga ega insonlar zimmasida. Shu bois, maktabgacha ta'lim muassasalarida ijodkorlikka yo'naltirilgan o'quv dasturlarini joriy etish, psixologik-pedagogik metodikalarni boyitish zarur.

Xulosa

Yuqorida bayon etilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqib, quyidagicha xulosa qilish mumkin: kreativ fikrlash — bu inson tafakkurining yuqori bosqichi bo'lib, shaxsning mustaqil, noodatiy va samarali yechimlar yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Ayniqsa, bu sifatni erta yoshda — maktabgacha tarbiya davrida shakllantirish nihoyatda muhim, chunki bolalik davri inson psixikasi, tafakkuri va estetik dunyoqarashining eng faol rivojlanish bosqichidir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolada kreativ fikrlashni shakllantirish uchun:

- unga erkin fikrlash imkoniyati berilishi;
- noodatiy savollar berishga, tasavvur qilishga, yangilik yaratishga undovchi faoliyatlar tashkil qilinishi;
- pedagog va ota-onalar tomonidan bolalarning har qanday ijodiy intilishlari rag'batlantirilishi zarur.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish o'yinlar, tasviriy san'at mashg'ulotlari, ertak to'qish, loyiha va muammo yechishga yo'naltirilgan topshiriqlar orqali samarali amalga oshiriladi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan interaktiv, muammoli vaziyatlarga asoslangan, bolalarni o'ylashga, tahlil qilishga va o'z g'oyasini ilgari surishga undaydigan pedagogik texnologiyalar aynan kreativ tafakkurni rag'batlantiradi.

Shuningdek, pedagog va ota-onalarning o'zaro hamkorligi, bolaga ishonchi, uni tinglash va erkinlik berishga bo'lgan munosabati kreativ salohiyatning rivojida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, kreativ fikrlash — bu XXI asr shaxsining asosiy sifatlaridan biri bo'lib, uni erta yoshdan shakllantirish shaxsiy va jamiyat taraqqiyoti uchun zaruriy shartlardan biridir. Shu bois, ta'lim-tarbiya tizimida bu masalaga alohida e'tibor qaratish dolzarb vazifa sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаева, М. (2021). *Болаларда ижодий фикрлашни шакллантириш усуллари*. Тошкент: «Ўқитувчи» нашриёти.
2. Vygotsky, L. S. (2004). *Imagination and Creativity in Childhood*. Massachusetts: MIT Press.
3. Guilford, J. P. (1967). *The Nature of Human Intelligence*. New York: McGraw-Hill.
4. Исмоилова, Ш. (2019). "Мактабгача ёшдаги болаларда ижодий фикрлашни ривожлантиришда ўйин фаолиятининг аҳамияти", *Мактабгача таълимда инновация*, №2, 45-49-бетлар.
5. Runco, M. A., & Acar, S. (2012). "Divergent Thinking as an Indicator of Creative Potential". *Creativity Research Journal*, 24(1), 66–75.
6. Назарова, М. (2020). *Креатив таълим асослари ва педагогик технологиялар*. Тошкент: Иқтисодиёт ва таълим нашриёти.
7. Torrance, E. P. (1974). *Torrance Tests of Creative Thinking*. Scholastic Testing Service.
8. Ўзбекистон Республикаси Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги. (2023). *Мактабгача таълимда креативликни ривожлантириш стратегияси бўйича методик тавсиялар*. Тошкент.
9. Beghetto, R. A., & Kaufman, J. C. (2010). *Nurturing Creativity in the Classroom*. Cambridge University Press.
10. Хамидова, З. (2022). "Болаларда креатив фикрлашни шакллантиришда педагогнинг роли", *Таълим ва тараққиёт журнали*, №3, 60–64-бетлар.